Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

22/3-95 Dagbladet

109045

Myten om krigen

Krigen 1940–1945 har lenge tjent som selve den store fortelling i det norske språksamfunnet. Krigen og krigslitteraturen har underholdt, rystet, spredt grøss og fremmet minner, i et omfang som vi nesten må se på med undring femti år etter.

Fortellingen er jo enorm. Den teller minst to tusen boktitler, rekker av spillefilmer, store deler av det [illegible] radio og TV [illegible]

NY BOK

Kjell Fjørtoft:
«De som tapte krigen»
Gyldendal
478 s. Kr 348.

[illegible] være ferdige med den.

Krigen er kort sagt blitt en myte i klassisk forstand, nesten like bemerkelsesverdig for ettertiden som begivenhetene selv.

En sentral ingrediens i krigsmyten er forestillingen om at ting stadig glemmes, og påny må trekkes fram i lyset for ikke å forsvinne. «De glemte gruppene» utgjør derfor et tilbakevendende motiv i fortellingen, som får til formål å bøte løpende på denne uretten. Som om alt noensinne har vært husket og sagt når det gjelder krigen!

En annen ingrediens er at det stadig holdes ting skjult for oss, at det er noe vi aldri har fått vite. Det som skrives blir derfor ofte ansett som «avsløringer». En informasjon, et synspunkt om 1940–1945 er lite verd om det ikke spiller opp til den store avsløringsmetaforen, som gjennomtrenger alle – aktørene, kanalene, forfatterne og journalistene. I dag, femti år etter, kan det riktig nok være vanskelig å avgjøre hva som er nytt og hva som er gammelt, hva husket og hva glemt, i det som publiseres. En krigsforfatter må derfor selv hjelpe til med å peke ut hva han avslører.

KJELL FJØRTOFTS *«De som tapte krigen» strekker seg fra den tyske 6. armeens kapitulasjon februar 1943 til Berlins fall 1945.*

Tradisjon

Kjell Fjørtoft, som skriver innenfor den lange og hederskronte tradisjon av reportasjejournalistikk om krigen (Per Hansson, Asbjørn Øksendal og Bjørn Bjørnsen) er en generøs veiviser i så måte. Ikke bare forklarer han gjennom stort oppslåtte forhåndsintervjuer hva han skal avsløre. I sin egen tekst ledsager han opplysningene med påskjønnende utbrudd av typen «Det er utrolig!» og «Fantastisk!», som for å leve seg inn i leserens forventning om å bli sjokkert over det som har vært fortidd, glemt, eller er blitt holdt skjult så lenge.

Det er da også atskillig substansielt nytt i det Fjørtoft gjennom to tusen sider har lagt til vår krigslitteratur, selv om det iblant kan være vanskelig å avgjøre hva han egentlig skriver om. Første bind i serien handler om Norges dårlige beredskap før og under overfallet. Annet bind skildrer kampene, og tredje bind riksrådsforhandlingene 1940. Fjerde bind (1941–1943) dreier oppmerksomheten definitivt mot frontkjemperne, og nå i femte bind følger vi i hovedsak denne – om ikke akkurat glemte, så i alle fall lite beskrevne – gruppe, fra vendepunktet ved Stalingrad februar 1943 til Berlins fall mai 1945. Fjørtoft går inn i materialet på individnivå, gjennom landssviksaker, intervjuer og dagbokmateriale. Han følger de SS-frivillige fra rekruttskolen i Tyskland til slagmarken i Russland, Kaukasus og Ukrania, derfra til lasarettene bak fronten og til permisjonene og organiseringen som pressgruppe i NS hjemme i Norge. Blodige slagscener veksler med bisarre detaljer og merkelige skjebner, alt skildret i høyt turtall og svimlende tempo. Frontkjemperne får her sin historie fortalt for det store publikum, dette er verkets episke vinning.

KJELL FJØRTOFT

Vilkårlig

Men inn i historien om de norske SS-frivillige veves så en detaljert fortelling om partisanene i Finnmark. Tematisk er det liten sammenheng mellom de to *plots*, og historisk synes valget vilkårlig. I forhold til glemselsmyten danner de likevel et visst mønster. Lagt sammen med den tvangsevakuerte sivilbefolkningen i Finnmark/Nord-Troms framtrer de tre gruppene som «de som tapte krigen». Valget kan selvfølgelig diskuteres og fortellingen begrenser seg da heller ikke bare til dem; den grener seg som i de tidligere bøkene ut i tallrike *subplots*, alle interessante, men mange vilkårlige, med den følge at helheten blir en komposisjon av tablåer, styrt av forfatterens funn av ukjente dokumenter – hva de enn bringer, og begrunnet hovedsakelig i indignasjon over hva litteraturen ikke hittil har fortalt.

Kvalitet

I omfang og kvalitet er det naturlig å sammenlikne Fjørtofts store reportasjeverk med Per Hanssons. Begge disse krigsforfatterne gir bidrag på flere nivåer – i stoff, tolkning og fellesoppfatninger.

Kvaliteten i reportasjen er i begge tilfeller høy, og bygger på omfattende kildestudier. Sett under ett trer det imidlertid fram en interessant forskjell i moralsk undertone. Hansson ville trekke fram det ukjente fra krigen for å justere uretten, komplettere bildet, gi oss det glemte tilbake. Fjørtoft, som skriver tretti år seinere, har en langt mer kritisk tone. Uretten gjelder nå ikke bare skjevfordelt oppmerksomhet. Den griper inn i krigstidens store drama av tapere og vinnere, der grenselinjen ikke lenger ligger fast, og der de som står med det store flagget i hendene, kan gjøre det fordi de andre er blitt tiet ned og skjøvet bort.

Nord-Norge

Denne kritiske nytolkning forsterkes så av den geografiske komponenten hos Fjørtoft: Det er Nord-Norge-orientert versjon av krigshistorien, dette, båret av landsdelens ramsalte replikk og dype skepsis, av folkets hverdagsheroisme og stilt triumferende selvbevissthet. Orienteringen har i og for seg ikke så mye med de SS-frivillige å gjøre; de færreste frontkjempere kom fra nord, og bare en håndfull av dramaets egentlige personer ender sin virksomhet der. Men som perspektiv gir vinkelen nordfra et annet sett av vurderinger, en større skepsis mot det nedarvede, en rommeligere toleranse for avvik, kanskje alt ialt en rikere og riktigere fortolkning av krigstiden enn den vi hittil har hatt behov for.

På denne måten kan man si Kjell Fjørtofts fem bøker åpner den store fortellingen om Norge 1940–1945 mot nye motiver og nye fasetter. Myten om krigen tar neppe skade av denne behandling.

Hans Fredrik Dahl